

Cosas de España

S. Leben

Treba si je biti v svesti, kakšno vlogo je igrala španska vojska in v vojski predvsem častništvo in višje častništvo v španskem političnem življenju vse do danes, da razumemo značaj najnovejšega upora, ki se je spričo današnjih razmer v svetu priostril v spopad med fašizmom in demokracijo. Nihče bi nam v tem vprašanju ne mogel biti boljši vodnik ko Salvador de Madariaga, danes najboljši poznavalec španskih razmer, poslanik španske republike v Parizu in njen zastopnik pri Društvu narodov, ki je po svojih nazorih vse prej ko marksist. V temeljitem in obširnem delu „Spanien“ (Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart-Berlin, 1930) nam takole opisuje špansko vojsko in španski militarizem:

„Čeprav je beseda militarizem komaj prikladna španskim razmeram, jo vendar rabimo na tem mestu, ker se je njena zloraba udomačila. Nič v Španiji ne spominja na dežele, v katerih polni, kakor v predvojni Prusiji, vojaška kasta narodno politiko, zlasti zunanjo in vojno politiko, z bojnim duhom in jo goni naprej. Za zlo, za katerim boleha Španija, je pretorijanstvo mnogo pravilnejša beseda. Družba častnikov, ki v nobenem pogledu ni kasta, nadzira politično življenje naroda, brez posebnega zanimanja za zunanjo politiko, z namero, da si ohrani svojo moč in zaseže nesorazmerno velik del državnih dohodkov.

To zlo, ki je v Španiji razmeroma novo, korenini v stari tradiciji in v ljudskem značaju. Generali začno vladariti v španski zgodovini izza bojev proti Napoleonu. Misliti daje, da se v Španiji prične obenem pretorijanstvo in svobodno življenje. Castaños, zmagovalce pri Bailénu, in Riego, prvi uspešni zarotnik, sta prvi imeni v vrsti, ki se potem vleče skozi vse 19. stoletje in je presenetljivo in dramatično prešla v 20. stoletje. Državljsanska vojna je bilo glavno opravilo Špancev od l. 1800 do l. 1876; le o priložnosti je to borbo pretrgal mirovni intermezzo. Državljsanske in kolonialne borbe, ki trajajo vse do danes, so na videz opravičevale obstoj brambne moči, ki je mnogim častnikom omogočila, da so se povzpeli do najvišjih mest. Možje kakor Espartero in Serrano, ki so s pomočjo vojaške strumnosti, združene s pogošnimi vojnimi lavorikami prišli na krmilo, bi se v vsakem poklicu, ki od človeka zahteva troho razuma, ne bili povzpeli čez najnižje stopnje. Običaj, da so za generalne gubernatorje v prekomorskih posestvih imenovali častnike, je vojska znala spremeniti v neogibnost; tako si je spet zagotovila znatno število lepih mest. Z vmešavanjem v politiko si je mimo tega često uzurpirala visoke državne službe. Tako se je vojaški poklic izmaličil v nekakšno loterijo, h kateri so se gnetli vsi častihlepni stremuhi, ki niso imeli veselja do učenja. Napačno bi bilo, če bi si predstavljali špansko vojsko kot vojaški ustroj, ki skuša iz levjega dela proračuna, ki ga porabi, izbiti kar se da strumno vojno pripravljenost. Španska vojska je prej birokratski stroj, ki služi zvečine nagrajanju generalov in častnikov, v nezatni meri pripravljanju vojnih sredstev, v najnezatnejši meri pa vojni pripravljenosti. Vojska je važnejša kot orodje notranje politike, a manj važna kot orožje za vojno.

V 19. stoletju je teža vojske odločala zvečine liberalizmu v prid. Presihajočo državljsansko vojno v 19. stoletju so s tenkim umevanjem imenovali borbo za nadoblast med vojsko in cerkvijo; uspeh je bil ta, da sta si naposled vojska in cerkev porazdelili oblast. Ko pa je prišla restavracija, je vojska zamenjala fronto, odkorakala z liberalne na skrajno desničarsko stran; ta premena fronte ima zapletenejše vzroke kot kompromis med vojsko in cerkvijo. Cánovas, ki je spoznal škodo pretorijanstva, se je trudil, da bi izločil generale iz politike, a manjkalo mu je gra-

diteljske državniške darovitosti, da bi prestolu našel drugih upor. Vendar je še dalje grozila nevarnost, da se taki poskusi obnove; in pozneje so se res nujno morali obnoviti. Cerkev ni bila vojski več tekmovalka; cerkev je sicer močna opora celote, dokler ta celota drži skupaj; če pa bi se celota razdvojila, bi cerkev ne preživela njenega padca. Nevarnost je prišla z druge strani, iz rastoče politične zavednosti v ljudstvu.

Ta rastoča, nova politična zavednost je obetala ljudsko občestvo, ki bi moglo uspevati brez dejanskega vmešavanja vojske in cerkve. Instinktivno je vojska vedela, da bi nove sile, če jih ne zaduši v rasti, polagoma onemogočile udejstvovanje vojaških krogov ter vojni aparat omejile na skromni delokrog, ki zadostuje narodu, kakršen je španski, ki ga inozemstvo ne ogroža... Nova politična miselnost se je gibala v smereh, ki so nasprotovale najdražjim tradicijam vojske. Naravno je, da se ima vojska rada za utelešeno domovino, in španski vojski so bile zoprne nacionalistične oblike razvoja v Kataloniji, ker se ji je zdelo, in ne vedno brez vzroka, da ogrožajo edinstvo Španije. Tudi od republikansko-socialistične usmerjenosti v političnem razvoju ljudskih mas se je vseskozi monarhistično misleča vojska čutila naravnost zadeto. Vsa ta stremljenja in razpoloženja so se naposled izkristalizirala v odločno vojaško stanovsko zavest... Trenja so se pričela l. 1905 v Kataloniji, ko je nekaj srboritih oficirjev iz jeze nad grobo izživajočo karikaturu vdrlo v prostore nekega katalonskega humorističnega lista in razbilo na drobno vse, kar jim je prišlo pod roko. Teh oficirjev ne le da niso disciplinsko kaznovali, marveč je gibanje v vojaških krogih tako naraslo, da je po eni ali dveh ministrskih krizah izsililo tako imenovani kompetenčni zakon, ki določa, da o napadih na častnike in vojaške naprave izrekajo sodbo vojaška sodišča. Ta zakon je še vedno v veljavi.

Vlada in parlament, ki sta glasovala za ta zakon, da bi zabranila kaj hujšega, sta bila po strankarski opredeljenosti liberalna. Izbirala sta odprtih oči in sta vedela, da je bitka, ki jo je izgubilo ljudstvo, le prva v dolgotrajni vojni; nekateri izmed premagancev so brezdvomno že videli neizogibni konec. Od tega dne dalje je vpliv vojaških krogov, ki je bil v vojaških zadevah od nekdaj odločilen in nesporen, predrl poklicne meje in vdril v javno življenje. Posledica je bila ta, da ti vplivi niso ovirali le napredka politične zavednosti v ljudstvu, marveč da so pomenili nevarnost celo za starejše, vzvišenejše institucije. Ta zakon, ki ga je vojska s pomočjo krone izsilila otepajočemu se parlamentu, je stopnjeval oblast vojske tudi na kvar resničnih koristi, nemara celo varnosti, vsekakor pa ugleda krone same.

Poslej je bila vojska odločilna moč v španski politiki, v kateri je že izza restavracije bila vedno važen činitelj. Kralj se je odločil in se oprl nanjo proti aktivnim gibanjem v ljudskem življenju. Kmalu je kralj zahteval zase pravico, da se preko glav svojih ministrov sporazumeva naravnost z armadnimi poveljniki, kar je pomenilo protiustavno početje, ki so ga kraljevi politični „svetovalci“ trpeli, ker so bili slabiči. Kmalu je kralj skliceval tako imenovane „audiencias militares“, sprejeme, pri katerih so bili vsi njegovi gosti le častniki in mornarski častniki. Pri obiskih vojašnic, pri banketih in v javnih nagovorih je izpričeval svojo kraljevsko naklonjenost. Izdatki za vojsko so bili noli me tangere za ljudske roke. Za vojaške laboratorije, vojaške šole, vojaške bolnice je bilo denarja, ki ga nikoli ni bilo za civilne naprave te vrste, vedno v izobilju na razpolago. Mesti državnega tajnika in podtajnika v vojnem ministrstvu sta bili vojaški sinekuri, ki ju nikoli ni smel zasesti civilist. V resnici ni bilo nobenega nadzora nad vojaškimi izdatki. Vojska in njena uprava sta postali država v državi.

To ogromno uradno telo je postalo prav tako okorno kakor neokretno, telo z nabrekli glavo in tenkim životkom. Leta 1927 je štela vojska 19.906 častnikov na 207.000 moštva; in med častniki je bilo 219 generalov. Vsekakor krivo razmerje, ki je bilo spričo običajnih množstvenih dopustov moštva še bolj kričeče. Če vzamemo številke, kakršne so, je razmerje častnikov do moštva 1 : 10, dočim je to razmerje v Franciji 1 : 20 (30.622 častnikov na 606.917 moštva)...

Polagoma je to nasprotje med državo in „armado“ privedlo do oficirske organizacije, ki oficirjem ni služila za izpolnjevanje njihovih poklicnih dolžnosti in ni bila urejena po disciplinskih predpisih na podlagi vojaške hierarhije, marveč je iskala varstva pravic na združni podlagi. Ta epizoda iz španskega pretorijanstva je tako tesno povezana s političnimi dogodki iz svetovne vojne, da jo bomo obravnavali pozneje. Tu bodi le omenjeno, da je to gibanje oficirskih zvez — Juntas de Defensa — ena najgroznejših zablod, ki o njih ve poročati zgodovina španskih institucij: oficirji so si poiskali orožje v orožarni sindikalnega delavskega gibanja in so proti državi obrnili oblast, ki jim jo je zaupala država. Moralne posledice tega v resnici anarhičnega napada na jedro državne avtoritete in državnih institucij so bile tako pretresljive, da se posledj španske institucije niso prenehale rušiti in se bodo rušile nemara še dalje.“

Na čelu države kralj samodržec, ki se smeje v brk parlamentu brez resnične moči in se v svojem slepem samodrštvu opira na vojsko, nezaslišana korupcija v vsej upravi, med kmeti, ki tvorijo večino španskega prebivalstva, pa stiska in beda, kakršnih ruski mužik za časa carja ni nikoli poznal — taka je bila Španija pred revolucijo leta 1931, ki je pomedla s kraljem, najvidnejšim predstavnikom nevzdržnih političnih in socialnih razmer. „Španska zgodovina 19. stol.“, pravi Mada-riaga, „bi bila potekla mnogo mirneje in bi bila vrgla mnogo bogatejšo žetev, če bi se bilo špansko ljudstvo razvijalo brez pritiska militarizma.“

S tem koruptnim in nemogočim političnim sistemom, iz katerega se doslej še nobeni, tudi republikanski vladi ni moglo posrečiti izločiti generalov, se družijo v Španiji še docela zavožen agrarni sistem, ki povzroča med kmečkim ljudstvom neizrekljivo bedo, pa nevzdržne razmere med industrijskim delavstvom, ki so v znatni meri posledice kmečke bede, ki jo industrijci izrabljajo sebi v prid. Iz te skrotovičene zamotanosti krivega političnega sistema z zavoženim agrarnim sistemom in nevzdržnimi razmerami med delavci v industrijskih predelih se da razložiti dobršen del proslule španske zaostalosti. In na prvi pogled je tudi jasno, da je borba proti taki zaostalosti gigantsko delo, ki bo nemara trajalo preko porazov in zmag še desetletja ali morda stoletja, preden se bo špansko ljudstvo rešilo iz teh usodnih vezi in vnovič zaživelo svobodno in človeka vredno življenje.

Skoraj ni besed, s katerimi bi se dala opisati stiska španskega kmeta. To ni več kmet, le kolon je še, le še proletariziran poljski delavec, ki se komaj še razlikuje od dninarja, ker sta oba na milost in nemilost izročena muhavostim delavskega trga. Španski kmet nima lastnega posestva, marveč jemlje zemljo v zakup od zemljiških posestnikov, ki pa pri oddajanju v zakup ravnajo docela samovoljno. Če tak zemljiški posestnik iz gospodarskih ali pa tudi drugih razlogov, ki so največkrat politične narave, hoče vreči s svoje zemlje par sto kmetov, mu je treba poslati le oskrbnika na trg najbližje občine, kjer bo našel dovolj sestradancev, ki ne gledajo tako natančno na zakupninske pogoje. Če pa se takemu posestniku, ki po navadi sploh ne živi na svojem posestvu, poljubi zopet odpustiti najemnike, to se pravi ukrotiti jih, je ni najmanjše ovire, da bi tega ne storil, tudi ne zavest, da se bodo dohodki iz kmetije za toliko in toliko znižali. Še danes je v vsej Špa-

niji 5,478.000 ha neobdelane, zapuščene zemlje, step, pušč, ki bi se dale obdelati; samo v Andaluziji računajo neobdelane stepe na 1,650.000 ha. Zvečine je to veleposestniška zemlja, kamor pa se veleposestnik le redko prikaže. Obdelati da le toliko zemlje, kolikor mu je potrebno za njegovo rento, ostalo rodno zemljo pa pusti podivjati in jo rabi kvečjemu za lovišča ali za rejo bikov, namenjenih za bikoborbe. Posledica je ta, da samo v onih delih Španije, ki pozna kataster, in to je približno tretjina Španije, živi 847.548 kmetov, ki dnevno zasluži manj ko eno pezeto; in v Andaluziji, deželi plodovitih, ogromnih veleposestev, so kmetje brezposelni 90 do 150 dni na leto. Španski kmet je beden proletarec, ki so ga stoletja strahovali prosluli „caciques“, podeželski mogotci. Z druge strani pa žive industrijski delavci po mestih pod neprestano grožnjo rezervne armade sestradanih kmetov, ki v množicah blodijo čez zapuščene ledine v mesto, kjer se udinjajo za vsako ceno, samo da ne poginejo.

Kdor hoče spoznati, kaj je revolucija, kakšna neizogibna in nujna posledica zavoženih političnih, zlasti pa socialnih razmer, ta naj si prebere Dickensovo „Povest o dveh mestih“. Revolucije se ne da umetno priklicati z demagogijo, s puhlicami, z bobnečimi gesli, z importiranimi doktrinami. Revolucija brizgne iz stiske ljudstva, kadar je ta stiska tolika, da je ni moč več prenašati. Stiska vrže ljudstvo iz vsakdanje brezbriznosti, stiska ga nauči misliti. Revolucija mas ni krvava ali nekrvava igra, ki bi se dala poljubno priklicati in poljubno zatreti; kadar izbruhne, je slepa, vendar gre z železno doslednostjo svojo pot, dokler niso cilji doseženi. Včasih se zdi, da je ljudstvo mogoče ogoljufati za njegovo revolucijo; čez deset in desetletja, včasih šele čez stoletje, pa se pokaže, da je bila goljufija prazna.

V marcu leta 1914. je stopil pred nabito polno dvorano v gledališču La Comedia v Madridu José Ortega y Gasset, mladi in že slavni profesor filozofije na madridski univerzi, ter v imenu svoje generacije izjavil: „Moja generacija ni nikoli paktirala s publicami patriotizma. Če sliši ime Španija, ne misli na Calderóna in na Lepanto; pač pa čuti, in kar občuti, je bolest.“ S posmehom je obsul „la España oficial“ — oficielno Španijo, „z njenimi strankami, ki so prazne sence; bore se za ideje, ki so votli strahovi, vodijo za nos puhle vlade s svojo vojsko časopisja, ki je senca... vsa ta Španija, ki s svojimi vladajočimi in s svojimi podložnimi, s svojimi zlorabami in s svojimi običaji leži v poslednjih vzdihljajih.“

Ortega y Gasset pripada generaciji intelektualcev, ki je vodila revolucijo leta 1931. A danes je več ko jasno, da je bila ta generacija prešibka in premledo povezana z ljudstvom, da bi bila mogla revolucijo uspešno izvesti in napraviti tako korenit red, da bi ljudstvo več ne stradalo. Namesto da bi bila popolnoma preobrnila red, ki ga je ustvarila fevdalna monarhija, namesto da bi bila od vrha do tal spremenila monarhično fevdalno državo ter ustvarila demokratično državo, so se intelektualci, ki so revolucijo vodili, z bali, odnehali, se brezpogojno predali monarhistom desetega reda, brž ko so ti zatajili monarhijo; zadovoljili so se z enostavno spremembo vladnega sistema in z nekaj liberalnimi reformami, ki bi jih bilo mogoče vse uresničiti v monarhiji sami. Monarhijo je zamenjala republika, diktaturo navidezna demokracija; v bistvu pa je ostalo vse pri starem; agrarno vprašanje je ostalo nerešeno, monarhistične, militaristične sile so v bistvu ostale nezlomljene in so si ohranile proste roke za svojo igro. Republikanska vlada je bila celo tako naivna in dobrodušna, da zarotniških generalov ni upokojila, marveč jih je vse poslala služiti v Maroko, kjer so imeli dovolj časa, prilike in sredstev, da so s pomočjo inozemstva organizirali upor, ki mu danes načeluje general Queipo de Llano.

Po letu 1931 so si vse desničarske sile v Španiji nadele fašistično obleko. Sila razmer jih je prisilila k temu; in ker je danes na svetu, zlasti pa v Španiji že tako, da je ljudem treba priti z nekim socialnim programom, je José-Antonio Primo de Rivera, sin znanega monarhističnega diktatorja, ki oficijelno vodi fašistično gibanje ‚Falango‘, zasolil svoj fašistični program s komunističnimi idejami in vpeljal v Španijo musolinizem, ki ga španska desnica še ni imela

Praga

France Mesesnel

(Podlistek o jesenskem in pomladnem obisku.)

V moji mladosti, ko sem več let preživel v starodavni Pragi, me je nepremagljiva sila vedno znova gnala na romanja po ozkih, krivih, nenadno presekanih ulicah starih okrajev, kjer se vrsti trgovina za trgovino, nad njimi pa se dvigajo včasih čudovite fasade starih hiš. Navadno jih je težko opaziti, ker tisto življenje, ki ga je ustvarila ulica v pritličju te večnadstropne mestne zgradbe, pritegne vso pozornost in pa, ker je neka nepopisna barva ali patina na oko izenačila vse fasade hiš, palač, samostanov, cerkva in stolpov, ki jih je to čudovito mesto polno. Še celo široka reka, ki se razprostira med obema bregovoma, ne prinaša posebne spremembe; tudi ona je enako negmotna, prevlečena z isto barvo in prilagojena celotni sliki stare Prage.

Pozimi, ko sem se najrajši udajal vsakodnevnim potovanjem po mestu, je navadno cele tedne ležala gosta megla vse do tal. V megli, ki se ni umikala ničemur, so plavale saje in se spajale z njo v masno plast, držečo se fasad, tal, neba in duš. Pod njo izgine vsa gmotna resničnost in polagoma izgube svoje materialno življenje posamezne hiše, potem celi okraj, končno pa človek spozna, da je vse mesto postalo premakljiva senca, vsa nagrmadena iz fantastičnih oblik davne preteklosti, klasične volje komaj umrle dobe in današnjega dne, ki se prav za prav nikjer ne loči natanko od preteklosti. Mrak, v katerega je potopljeno mesto, je tako stalen pojav, da ga prav nič ne moti sonce, viseče nekje nad mestom na nebu, ki ga komaj slutiš. Njegova svetloba je luč zakritega reflektorja, ki sveti nekje za strehami s svojo neresnično lučjo in spaja vse v rahlo vijoličasto sliko iz fantastične preteklosti. Tako izzveni spodnja plast ulic v stolpe in kupole, kakor da so le dekoracije vrhov.

V medlo svetlobo zameglenega starega mesta zveni neprekinjen šum, ki je tako enakomeren, da ni mogoče razločevati njegovih sestavin. Zato je človek zelo lahko sam v tem trušču, še celo osamljen je lahko v prostoru